

JAARVERSLAG 2000

Mijnheer de Minister,

De statutaire vergaderingen hebben plaats gehad in de lokaliteiten van het Paleis der Academiën in Brussel, op 31 januari, 29 mei en 30 oktober 2000. Er werden zeven sectievergaderingen gehouden, een plenaire vergadering op 31 januari, een colloquium in Antwerpen op 6 mei en een bestuursvergadering op 30 oktober.

Lezingen gehouden op de plenaire vergadering :

W. VAN LANGENDONCK : *Die domoor van een Piet is zeker geen tweede Einstein. Over constructies afgeleid van eigennamen.*

Een naamvorm als *Jan* kan meerdere malen op dezelfde *ad hoc*-wijze aan een persoon of zelfs een dier of object worden toegekend in afzonderlijke naamgevingshandelingen. Door deze veelvuldige toepasbaarheid van naamvormen als b.v. *Jan, Jean, Hilde, Mireille* enz. wordt nogal eens gesproken over *een andere Jan | un autre Jean, twee Hildes, deux Mireilles* enz. Ik wens te stellen dat de 'naamvorm' (propriaal lemma) hier als soortnaam fungeert.

De afleiding tot soortnaam gebeurt via metafoor of metonymie, b.v. *een tweede Einstein* = 'een tweede persoon zoals Einstein' (metafoor). *Een Van Gogh* = 'een schilderij van Van Gogh' (metonymie). Zulke afleidingen komen bovendien tot stand via de categoriale of via een associatieve presuppositie van de eigennaam. B.v. bij Einstein en Van Gogh maakt men typische associaties. Bij *een andere Jan* heeft de associatie plaats via de naamvorm. Bij *het oude en het nieuwe Rome* wordt geappelleerd aan het categoriale kenmerk *stad* enz.

Een aantal constructies wordt onder de loep genomen waarvan we kunnen vermoeden dat het om zulke appellatieve afleidingen gaat. Hierbij zal blijken dat dit bij sommige wel het geval is, maar bij andere toch weer niet, m.n. in uitdrukkingen of zinnen als : a) *Zelfs een Picasso is als kopiïst begonnen*; b) die domoor van een Piet; c) een aangeslagen Claes kwam de gerechtszaal binnen. Bij deze drie constructies behoudt de naamvorm zijn propriale functie en is er geen metafoor of metonymie. Alle uitdrukkingen bestaan zowel in het Frans als in het Nederlands. Wel zijn er lichte verschillen.

J. GERMAIN : *Du surnom au nom de famille : Disparition ou agglutination de l'article dans les noms de famille.*

Lezingen gehouden in de Vlaamse afdeling :

W. VAN OSTA : *De Veluwe toponymisch verkend.*

Hoe vaal was de Veluwe? De eeuwenoude verklaring van de naam *Veluwe* als de 'vale ouwe', tegenover *Betuwe* als de 'betere ouwe', is al lang verlaten, o.m. dank zij het inzicht dat *Betuwe* 'Batavia' afgeleid is van de volksnaam *Batavi* (Muller 1932, Huisman 1958, Gysse-ling 1960). Men neemt thans vrij algemeen aan (De Vries 1962, Künzel-Blok-Verhoeff 1989, Claes 1991) dat *Veluwe* ('waarschijnlijk' of 'misschien') niets anders is dan de datief van het gesubstantiveerde adjectief *vaal*, dat een ablautende variant met e-vocalisme zou hebben gehad. De streeknaam zou dan 'de vale' betekenen in de zin van b.v. 'de dorre heidestreek'. Tegen deze opvatting kunnen nogal wat bezwaren worden geformuleerd, o.m. de niet bij 'vale' passende geat-testeerde vormen, de op zwakke basis gepostuleerde ablautsvorm en het feit dat de Veluwe ten tijde van de naamgeving geenszins een 'vale, dorre heidestreek' was.

Daarom wordt tentatief de hypothese geformuleerd dat *Veluwe* (793 *Felaouua*) een *lo*-naam zou kunnen zijn. Fonetisch is dat mogelijk, nl. met Wgm. *lawa*, datief enkv. of nominatief mv. van resp. *lahwa*/*lagwa* 'plas, poel etc.' (Van Osta 1994). Het eerste lid zou dan misschien *veel* kunnen zijn (onder verwijzing naar de vele lo's op de Veluwe), maar wellicht veeleer *vee* (Onfr. *fê*, Germ. **fehu-*). De naam zou dan verwezen hebben naar een of meer was- of drenkplaatsen in de streek, die in de vroege Middeleeuwen voor een groot deel een waterrijk gebied was, met moerassen, venen en plassen, vooral (maar

niet uitsluitend) in de Veluwezoom, de streek waarop de naam *Veluwe*, zo neemt men aan (Edelman & Vlam 1958), oorspronkelijk sloeg voor de benoemingsradius zich over een ruimer gebied uitbreidde.

W. VAN OSTA : *Brakel-namen*.

Het vrij frequente toponiem *Brakel* treft men o.m. als nederzetsingsnaam in België, Nederland en westelijk Duitsland aan. De meeste van deze *Brakel*-namen worden algemeen als *lo*-namen beschouwd. Voor het eerste lid is lang gedacht aan Mnl. *brake* 'braakland' (Mansion, Carnoy en De Vries), maar sinds Gysseling (TW) worden diverse *Brakel*-namen verklaard als *lo* + Germ. *brakô- 'varen', zij het tentatief (« ws. », « mogelijk ») voor het eerste lid (De Vries, Claes, Van Berkel & Samplonius, Künzel-Blok-Verhoeff).

De betekenis 'varen' die Gysseling aan de reconstructie *brakô-toekende, is echter hoogst problematisch. Ze werd ingegeven door het bij Smith vermelde lemma Oe. *bracu* (door Smith ten onrechte met betekenis 'varen' afgeleid uit Oe. *fearnbraca*, gen. pl.) en de veldnaam (Flurname) *Farrenbracken* bij Dittmaier, maar geen van beide vermeldingen kan bij nader inzien een deugdelijk argument vormen voor de reconstructie.

Naast *fern*, het gewone woord voor 'varen', bestaan in het moderne Engels de vrijwel synonieme woorden *bracken* en *brake* '(adelaars)varen'. Daarvan is *bracken* als noordelijk Me. *braken* ontleend aan Scandinavische bron (Ono. *brakni < Zwe. *bräken*, De. *bregne*), terwijl *brake* een verkorte vorm is, die ontstond in zuidelijke dialecten, waarin noordelijk Me. *braken* als meervoud werd gevoeld. Daarnaast bestaat een homoniem *brake* 2 'struikgewas, kreupelhout', een ontleening aan Mnd. *brake* 'twijg, tak enz.'. De samenstelling Me. *fernebrake* bestaat uit *fern* 'varen' en *brake* 2 'struikgewas'. Het betekenis-element 'varen' wordt m.a.w. uitgedrukt door het eerste lid, zodat het tweede lid ten onrechte door Gysseling als evidentie werd gebruikt voor de reconstructie *brakô- 'varen'. Hetzelfde zou gelden voor het Duitse *Farrenbracken* (1471 *varrenbrachen*), indien dat een Duits pendant voor Me. *fernebrake* zou zijn, zoals Gysseling blijkbaar meende. De naam bevat echter volgens Dittmaier Ohd. *far(r)(o)* 'stier' en Ohd. *brâhha* 'braakland' en kan dus zeker helemaal niet als bewijs voor 'varen' gelden.

Er is geen bewijsmateriaal voor het bestaan van *brakô* 'varen', voor de betekenis 'struikgewas enz.' is er des te meer. Het genoemde Eng. *brake* 2, Me. *brake*, Mnd. *brake*, treedt ook op in de vaste verbinding *buske unde brake* 'bos en struikgewas', Eng. '*bush and brake*', en leeft voort in Nno. *brake* 'jeneverbesstruik', Zwe. dial. *brakar* 'struikgewas', Oostfri. *brâk* 'struikgewas' en als *brâk*, *brâke*, *brâken*, *prâk*, *prâken*, *bracke* in diverse (o.m. Ndd.) dialecten, met betekenissen als 'afgevallen, afgebroken of afgehouden takken, rijshout, levend twijgen takwerk aan bomen en struiken; bosje, kreupelhout, struikgewas enz.'.

Voor de verklaring van de meeste Brakel-namen zal men daarom (afgezien van eventueel 'braakland') aansluiting moeten zoeken bij *brake* 'struikgewas enz.'. Of het grondwoord dan *lo* 'open plaats in het bos' is of *lo* 'poel enz.', valt niet uit te maken. Wellicht geldt het tweede en betekent de naam *Brakel* 'poel in het kreupelhout, met struikgewas omgroeide poel' of 'poel waarin nogal wat twijgen takwerk groeit'. Bij sommige namen kan *brake* als onderscheidend of typerend element zijn toegevoegd aan een al bestaand proprium *Lo*, maar dat lijkt niet meer aantoonbaar.

G. DE SCHUTTER : *Morfologisch bepaalde vocaalverkorting in de dialecten van het oude Land van Rijen.*

Bedoeld worden de dialecten van het noordwesten van de provincie Antwerpen, die tot het oude land van Rijen behoorden. Deze dialecten onderscheiden zich in heel wat opzichten van de andere dialecten van de provincie Antwerpen, met name ook in een aantal aspecten van de vocaalverkorting. Het meest opvallende daarvan is dat vocaalverkorting bij de synchrone diftongen helemaal niet voorkomt, maar er is meer aan de hand.

De spreker begint met een schets van het vocaalsysteem van de betreffende dialecten. Wat de monoftongen betreft, zijn er bij de lange vier openingsrijen, waarvan de drie minst open rijen telkens een achtervocaal, en een niet-geronde en een geronde vocaal bevatten. Bij de korte zijn er drie openingsgraden, met dezelfde opposities bij de twee minst open rijen. Verkorting levert samenval van de twee middeleste openingsgraden op.

Verkorting van vocalen is een fonologisch proces dat op de eerste plaats optreedt in de afleiding; de spreker wenst zich daar ook toe te bepalen, en voert nog een verdere beperking in, namelijk tot de

levende afleiding. Uit het verzamelde materiaal blijkt dat de verkorting allereerst fonologisch bepaald is : verkorting heeft plaats als het deel na de oorspronkelijk lange vocaal zwaar genoeg is; en dat hangt dan weer af van de aard van het eindconsonantisme van de stam, en van de aard van het beginconsonantisme van het suffix.

Behalve de fonologische condities zijn er ook beperkingen van andere aard :

- Preteritumvormen van de 2de persoon onttrekken zich aan het verkortingsproces, ook als ze de juiste fonologische omgeving hebben.
- Affectieve diminutievormen doen evenmin mee met het verkortingsproces.
- Bij afleidingen waarin stam+suffix meer dan twee consonanten gaan bevatten, is er vaak geen verkorting, hoewel de fonologische wetmatigheden dat zouden voorspellen.

De spreker voert alle drie die fenomenen terug op het streven naar transparantie van de afleiding.

F. DEBRABANDERE : *De familienaam Verhenne.*

In zijn *Verklarend Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk (1993)* had Debrabandere de familienaam *Verhenne* verklaard als *ver Henne* 'Vrouw Johanna', dus als metroniem. Dr. Luc Goeminne bezorgde hem intussen evenwel langs genealogische weg gevonden oude vormen van deze familienaam. Vbb. : 1530 Jan van der Renne, 1556 Passchier van Renne, 1657 Adriaen Verhenne, Zulte. Uit de vele voorbeelden blijkt dat *ver* hier de bekende samentrekking van *van der* is en dat de *h* in *Verhenne* hypercorrect is. *Verhenne* is een spelling van *Verrenne* < *Van der Renne*. De Flou vermeldt *renne*-toponimen in Aarsele, Ardooie, Dadizele, Kachtem, Tielt, Torhout en Zwevezele. Een paar vindplaatsen zijn interessant : 1616 inde Renne ofte beke, Ardooie, 1729 aen de Rennebeke, Tielt, 1730 op de Renne ofte beke, Zwevezele. Een *renne* was dus een beek, en dat stemt overeen met de betekenis van Middelnederlands *renne* 'waterloop, kanaal, goot'. Het is de stam van het werkwoord *rennen*, *rinnen* 'lopen, stromen'. Het is hetzelfde woord als Duits *Rinne*. - Lit. : F. Debrabandere - L. Goeminne, *De familienaam Verhenne. De Leiegouw* 42 (2000), 313-316.

Op 6 mei hield de Vlaamse afdeling in Antwerpen een colloquium over het Nederlands in de periferie van het Nederlandse taalgebied.

Hugo RYCKEBOER : *Hebban olla vogala tot 't Vlamsch van m'in ouders. De studie van het Nederlands in Noord-Frankrijk.*

Jan GOOSSENS : *Uit de woordgeografie van de Nederrijn.*

Ludger KREMER : *Dialectologische en naamkundige kenmerken van het Nederlands-Nederduitse grensgebied tussen Emmerik en Emden.*

In de Waalse afdeling werden drie lezingen gehouden.

Het *Bestuur van de Commissie* voor de periode 2000-2001 is als volgt samengesteld : Robert VAN PASSEN, voorzitter; J.-J. GAZIAUX, ondervoorzitter en voorzitter van de Waalse afdeling; Willy VAN LANGENDONCK, voorzitter van de Vlaamse afdeling; Georges DE SCHUTTER, secretaris van de Vlaamse afdeling; Jean GERMAIN, secretaris van de Waalse afdeling; Frans DEBRABANDERE, secretaris-generaal.

Samenstelling van de Commissie : De Commissie betreurt het overlijden van haar erelid mevrouw Cecile TAVERNIER-VEREecken.

De *Handelingen LXXII* (2000) telden 422 bladzijden. Ze werden geruild met een aantal tijdschriften en wetenschappelijke instellingen (zie lijst). De door aankoop of ruil verkregen werken werden gedeponereerd in onze bibliotheek, die ondergebracht is in de bibliotheek van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Schone Kunsten. Honderd exemplaren worden de wetenschappelijke centra van de Belgische universiteiten ter beschikking gesteld, ten behoeve van onderzoekers en studenten.

De Vlaamse afdeling publiceerde Werk 21, nl. *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dyna-*

miek van het Deerlijkse dialect (352 blzn.) van dr. Rein-
hild Vandekerckhove.

Inzake straatnaamgeving werd de Commissie in 2000 door talrijke Brusselse, Waalse en Duitstalige gemeenten geraadpleegd. De Vlaamse afdeling verstrekke advies voor de Nederlandse naamvorm van straten in Brusselse gemeenten, nl. Anderlecht, Brussel, Ganshoren, Jette, Koekelberg, Oudergem, Sint-Lambrechts-Woluwe.

De Commissie heeft de *taalkundige aanpassing van de geografische namen van de stafkaarten* die door het Nationaal Geografisch Instituut uitgegeven worden, voortgezet. Voor de Vlaamse afdeling heeft het Instituut voor Naamkunde in Leuven onder leiding van Willy VAN LANGENDONCK en met medewerking van Francisca GOEMINNE advies uitgebracht i.v.m. 326 toponiemen in de volgende 26 gemeentes (kaartbladen NGI nrs. 1/8, 7/3, 7/4, 7/8, 19/7, 27/4, 28/1, 28/2, 28/3, 28/4, 28/5, 28/6, 28/7, 33/3, 33/4, 33/8, 38/3N en 38/4N) : Bever, Borgloon, Brasschaat, Essen, Galmaarden, Hasselt, Heers, Herne, Heuvelland, Ieper, Kalmthout, Kapellen, Langemark-Poelkapelle, Ledegem, Mesen, Moorslede, Pepingen, Poperinge, Roeselare, Sint-Pieters-Kapelle, Tongeren, Veurne, Vleteren, Wervik, Wevelgem, Wuustwezel.

In de Waalse afdeling werd het onderzoek gedaan door Jean GERMAIN, Jean-Marie PIERRET en Leo WINTGENS.

Met de meeste hoogachting,

Brugge, 31 december 2000.

De Secretaris,

F. DEBRABANDERE.

De Voorzitter,

R. VAN PASSEN.